

۱۹۸۸۸۸

تقدیم به آنانکه:

خون رگانِ خویش را

قطره قطره نثار کردند

تا خلق با دو چشم خویش ببینند

که خورشیدشان کجاست.

(شاملو)

سپاس نامه

خدارا سپاس می گویم که در همه حال یاریگر ماست. اکنون که با عنایت آستان پر جلال حق، زحمات استادان ارجمند به بار نشسته است سپاس و احترام فراوان نثار آن بزرگواران می نمایم.

بر خود واجب دانسته از جناب آقای دکتر ثروت و جناب آقای دکتر حمیدی، دو بزرگوار که در نوشتن این رساله از صمیم دل، شاگرد خویش را یاری نمودند قدردانی نمایم. از خدای بزرگ برای ایشان، سلامتی و سعادت خواستارم.

از سرکار خانم دکتر ابوالقاسمی، که بر بنده منت گذاشته و داوری رساله اینجانب را پذیرفته و با مطالعه دقیق خود، مرابه سمت موفقیت بیشتر در نگارش این رساله یاری نمودند، تشکر می کنم.

همچنین از جناب آقای دکتر دزفولیان که همواره دلسوزانه مرا در مراحل مختلف این دوره تحصیلی، راهنمایی نمودند، کمال تقدیر و تشکر دارم.

در پایان برای تمامی عزیزان و دوستانم که در زمان سختی ها و ناامیدی ها، همدم و همراه من بودند، آرزوی بهروزی و شادکامی می نمایم.

حکیمه حاجیانی

شهریور ۱۳۸۸

۵	چکیده
	فصل اول (کلیات)
۲	۱-۱ پیشگفتار
۲	۲-۱ ضرورت تحقیق
۳	۳-۱ پیشینه تحقیق
	فصل دوم (احمد محمود)
۵	۱-۲ درآمد
۵	۲-۲ زندگی و احوال نویسنده
۷	۳-۲ آثار احمد محمود
۸	۴-۲ موضوع داستان های احمد محمود
۸	۵-۲ زبان در آثار احمد محمود
۱۰	۶-۲ مکان در آثار محمود
۱۱	۷-۲ شخصیت هادر آثار محمود
۱۲	۸-۲ واقع گرایی در داستانهای محمود
	فصل سوم (ایران در سال های ۱۳۵۹ - ۱۳۲۰)
۱۶	۱-۳ حکومت پهلوی و روی کار آمدن آن
۱۷	۲-۳ اسکان عشایر
۱۸	۳-۳ کشف حجاب
۱۹	۴-۳ جنگ جهانی دوم
۲۰	۵-۳ نفت
۲۱	۱-۵-۳ ملی شدن صنعت نفت
۲۲	۲-۵-۳ آغاز مبارزات جهت ملی شدن نفت
۲۲	۳-۵-۳ قتل رزم آرا
۲۲	۴-۵-۳ نخست وزیری مصدق
۲۳	۵-۵-۳ ۳۰ تیر ۱۳۳۱
۲۴	۶-۳ کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲
۲۵	۱-۶-۳ قتل افشار طوس
۲۶	۲-۶-۳ حوادث پس از کودتا
۲۶	۳-۶-۳ ساواک
۲۷	۴-۶-۳ اقتصاد

- ۲۷ ۷-۳ انقلاب سفید و حوادث پس از آن
- ۲۸ ۱-۷-۳ اصلاحات ارضی
- ۲۹ ۲-۷-۳ تصویب نامه انجمن های ایالتی و ولایتی
- ۳۰ ۳-۷-۳ انقلاب سفید و فراندوم ۶ بهمن
- ۳۱ ۴-۷-۳ قیام ۱۵ خرداد ۱۳۴۲
- ۳۲ ۵-۷-۳ چاپ مقاله علیه آیت الله خمینی
- ۳۳ ۸-۳ سال ۵۷ اوج مبارزات
- ۳۴ ۱-۸-۳ برکناری رییس ساواک
- ۳۴ ۲-۸-۳ حادثه سینما رکس آبادان
- ۳۴ ۳-۸-۳ دولت آشتی ملی
- ۳۵ ۴-۸-۳ ۱۷ شهریور ۵۷
- ۳۶ ۵-۸-۳ دولت بختیار
- ۳۸ ۹-۳ جنگ تحمیلی عراق علیه ایران
- فصل چهارم (بازتاب اوضاع ایران در آثار احمد محمود ۱۳۵۹-۱۳۲۰)
- ۴۰ ۱-۴ اوضاع سیاسی
- ۴۱ ۱-۱-۴ اسکان عشایر
- ۴۱ ۲-۱-۴ کشف حجاب
- ۴۳ ۳-۱-۴ جنگ جهانی و بازتاب آن در آثار محمود
- ۴۳ ۴-۱-۴ عواقب جنگ جهانی
- ۴۴ ۱-۴-۱-۴ جنگ و بیکاری
- ۴۴ ۲-۴-۱-۴ فقر
- ۴۶ ۵-۱-۴ نفت و بازتاب آن در آثار محمود
- ۴۸ ۱-۵-۱-۴ تصویر ملی شدن صنعت نفت در همسایه ها
- ۴۹ ۲-۵-۱-۴ حزب توده و نفت
- ۵۰ ۳-۵-۱-۴ قتل رزم آرا
- ۵۱ ۶۰-۱-۴ ادامه مبارزات سیاسی در آثار احمد محمود
- ۵۳ ۱-۶-۱-۴ نخست وزیری مصدق و ادامه مبارزات
- ۵۴ ۲-۶-۱-۴ استعفای مصدق و قیام ۳۰ تیر
- ۵۹ ۳-۶-۱-۴ شکنجه مبارزان سیاسی
- ۶۰ ۴-۶-۱-۴ کاربرد رمز در بین مبارزان سیاسی

- ۶۱ ۴-۱-۵ اعتصاب غذا
- ۶۳ ۴-۱-۷ کودتای ۲۸ مرداد و پیامدهای آن
- ۶۶ ۴-۱-۷-۱ پیامدهای کودتا
- ۷۵ ۴-۱-۸ زنان مبارز
- ۷۷ ۴-۱-۹ انقلاب سفیدشاه و مردم و مبارزه علیه آن
- ۸۰ ۴-۱-۹-۱ کاپیتولاسیون و ادامه مبارزات
- ۸۰ ۴-۱-۹-۲ قیام ۱۵ خرداد
- ۸۱ ۴-۱-۹-۳ اعتصابات درمدار صفر درجه
- ۸۲ ۴-۱-۹-۴ ساواک و مبارزات مردم
- ۸۴ ۴-۱-۱۰ آغاز انقلاب ۵۷
- ۸۵ ۴-۱-۱۰-۱ حادثه سینما رکس آبادان
- ۸۷ ۴-۱-۱۰-۲ حادثه ۱۷ شهریور در میدان ژاله
- ۸۷ ۴-۱-۱۰-۳ هجرت امام خمینی از ترکیه به پاریس
- ۸۸ ۴-۱-۱۰-۴ اشغال سفارت ایران در هلند توسط دانشجویان ایرانی
- ۹۱ ۴-۱-۱۱ جنگ تحمیلی عراق علیه ایران
- ۹۳ ۴-۱-۱۱-۱ حضور ستون پنجم در جنگ
- ۹۴ ۴-۱-۱۱-۲ مردم و مقاومت
- ۹۵ ۴-۱-۱۲ عواقب جنگ تحمیلی و بازتاب آن در آثار محمود
- ۹۶ ۴-۱-۱۲-۱ شهادت
- ۹۶ ۴-۱-۱۲-۲ آوارگی
- ۱۰۰ ۴-۲ مسائل اجتماعی
- ۱۰۰ ۴-۲-۱ بیکاری
- ۱۰۳ ۴-۲-۲ مهاجرت
- ۱۰۵ ۴-۲-۲-۱ دشواری مهاجرت
- ۱۰۶ ۴-۲-۳ فقر
- ۱۱۰ ۴-۲-۳-۱ نتایج فقر
- ۱۱۱ ۴-۲-۳-۲ تحقیر شدن افراد به علت فقر
- ۱۱۲ ۴-۲-۳-۳ ترک تحصیل اجباری به خاطر فقر
- ۱۱۲ ۴-۲-۳-۴ قتل
- ۱۱۳ ۴-۲-۴ مشکلات کارگری

۱۱۸مسأله کشاورزان وروستائیان
۱۲۴قاچاق
۱۲۶گرانی
۱۲۹خود فروشی و فحشا
۱۳۲دزدی
۱۳۵اعتیاد
۱۳۷دعانویسی و خرافات

فصل پنجم

۱۴۲سخن پایانی
۱۴۴فهرست منابع

چکیده

احمد محمود یکی از نویسندگان معاصر ایران است که در عرصه داستان نویسی موفق بوده است. او هم در حوزه رمان و هم در حوزه داستان کوتاه آثاری در خور ستایش ارائه داده است که در این رساله از منظری خاص نقد و تحلیل شده است.

این پژوهش به بررسی مسائل اجتماعی در آثار محمود پرداخته است. رمانهای مشهوری چون همسایه ها، داستان یک شهر، مدار صفر درجه، زمین سوخته و درخت انجیر معابدونیز داستانهای کوتاه او سرشار از مضامین متنوع اجتماعی هستند.

برای آنکه زمینه های اجتماعی آثار محمود با حقایق و رخدادهای تاریخی سنجیده شود و میزان حضور و تأثیر این وقایع در نوشته های وی تعقیب گردد، به ناچاردرد و هله نخست بر اساس اسناد و کتابهای چاپ شده، اشاره کوتاه ولی مجملی به این حوادث داشته ایم، سپس انعکاس آنها را در رمانها و داستانهای کوتاه نویسنده بررسی کرده ایم.

به طور خلاصه اهم موضوعات مطرح شده در آثار احمد محمود شامل این موارد است: مسأله کشف حجاب، نفت، جنگ جهانی دوم، مبارزات سیاسی، انقلاب سفید شاه و حوادث مربوط به انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی عراق علیه ایران و مسائل مهم اجتماعی آن دوران مانند بیکاری، گرانی، اعتیاد، خودفروشی، مشکلات کارگری، مسائل روستایی، دزدی و قاچاق و فسادهای اخلاقی زنان و مردان جامعه.

فصل اول این پژوهش به شرح احوال و ویژگی آثار وی پرداخته است و در فصل دوم مسائل مهم سیاسی کشور مورد مطالعه قرار گرفته است. فصل سوم به بیان نمونه هایی از مسائل سیاسی و اجتماعی منعکس شده در آثار نویسنده پرداخته و در فصل چهارم نتیجه حاصل از این پژوهش بیان شده است.

با بررسی آثار این نویسنده می توان تأثیر اوضاع اجتماعی عصر وی را در آثارش مشاهده نمود.

واژه های کلیدی: (محمود، رثا لیست، اجتماع، رمان، داستان کوتاه، مبارزات سیاسی، همسایه ها.)

فصل اول

(کلیات)

۱-۱ پیشگفتار

احمد محمود نویسنده فعال عرصه ادب کشور ما محسوب می شود. او با نوشتن رمانهای مشهوری چون همسایه ها (۱۳۵۳) داستان یک شهر (۱۳۶۰) و مدار صفر درجه (۱۳۷۲) درخت انجیر معابد (۱۳۷۹) توانسته است در بین نویسندگان معاصر جایگاهی شایسته به دست آورد.

وی از جمله نویسندگانی است که خود را در قبال مسائل اجتماعی و سیاسی و سرنوشت مردم ملتزم می داند، چنانکه در آثار او می توان جای پای بسیاری از دغدغه های سیاسی، اجتماعی فرهنگی و حتی اقتصادی را در سالهای پیش و پس از انقلاب ملاحظه کرد. به همین خاطر نگاه از چنین منظری امری ضروریست.

از آنجا که بررسی یک اثر ادبی از دید جامعه شناسانه می تواند خواننده را با اطلاعات مهم در زمینه های مختلف اجتماعی عصر مؤلف آشنا سازد و با توجه به اینکه موضوعات مطرح شده در آثار احمد محمود حاوی مطالب مهمی درباره جامعه زمان اوست تصمیم به نوشتن رساله ای در مورد بازتاب مسائل اجتماعی در آثار وی نمودم.

۱-۲ ضرورت تحقیق

دلایل انتخاب این پژوهش را می توان بطور خلاصه چنین بیان کرد:

۱- احمد محمود یکی از نویسندگان بومی ایران است که شدیداً در قصه هایش تحت تأثیر محیط، فضا، آب و هوای جنوب قرار دارد. بنابراین تصور می شد بررسی آثار او بتواند در بوم شناسی جغرافیای جنوب ایران مؤثر واقع شود و ما را در شناخت واژگان محلی، آداب و رسوم و باورها و معتقدات مردم منطقه یاری کند.

۲- تنوع مضامین اجتماعی در آثار او قابل رؤیت است. موضوع نفت و ارتباط آن با مسائل سیاسی کشور و اوضاع منطقه و تأثیر آن بر زندگی مردم جنوب، مسائل بندر نشینان و دگرگونیهای اقتصادی ناشی از تصمیمات سیاستمداران و اقتصاددانان حاکم در دوره خاص در کشور و تأثیر این تصمیمات در زندگی افراد جامعه، وقوع حوادثی چون جنگ جهانی و جنگ تحمیلی و حادثه بزرگ آن زمان، یعنی انقلاب ۵۷، همه جزو مضامینی است که در آثار این نویسنده بازتاب وسیعی داشته است. و همین تنوع می تواند پژوهش ما را غنی و راضی کننده سازد.

سؤالاتی که در آغاز این رساله مد نظر بوده به شرح زیر می باشد:

۱- احمد محمود در آثار خود پیرو کدام مکتب ادبی بوده است؟

۲- نویسنده در آثار خود بیشتر به چه مسائلی اشاره نموده است؟

۳- احمد محمود در داستانهای خود تا چه اندازه از محیط زندگی خود متأثر بوده و آیا توانسته است در شناساندن محیط زندگی اش به مخاطب موفق باشد؟

۴- اوضاع سیاسی عصر نویسنده تا چه حد بر روند نویسندگی او اثر گذاشته است؟

ما در بررسی آثار احمد محمود با استفاده از نمونه های موجود به این سؤالات پاسخ داده ایم که در فصول

بعد بیان شده است.

۱-۳ پیشنهاد تحقیق

در مورد احمد محمود و آثارش مطالبی نگاشته شده است که مورد مطالعه قرار گرفت ولی با توجه به پرکار بودن وی آنها را کافی ندانسته و سعی کردم کاری جدید و مفید جهت شناسایی بیشتر این نویسنده بزرگ ارائه دهم. آثاری هم در نقد داستانهای محمود نگاشته شده مثل کتاب نقد آثار احمد محمود توسط عبدالعلی دستغیب و کتاب باران بر زمین سوخته اثر فیروز زنوزی جلالی، ولی با توجه به شیوه نویسندگی محمود و توجه او به مسائل اجتماعی در آثارش، کار قابل توجهی در این زمینه در بررسی آثارش انجام نگرفته است.

بنده به علت علاقه ای که در دوران نوجوانی با خواندن کتاب قصه آشنای احمد محمود نسبت به سبک نویسندگی وی پیدا کردم، سعی نمودم به مطالعه بیشتر آثار وی بپردازم و بررسی داستانهای او را موضوع رساله خود قرار دادم و تصمیم داشتم از تمام آثار او در نگارش این پژوهش بهره بگیرم. ولی به علت محدودیتهای خاص مکانی و زمانی، شاید نتوانسته باشم به این هدف دست یابم، اما تمام تلاش خود را به کار بسته و تا حد امکان به مطالعه آثاری که از وی در دست داشتم پرداختم.

از آنجا که هر کاری با سختیهایی همراه است، نگارنده نیز در راه نگارش این رساله به مشکلاتی برخورد می کرد که مانع از رسیدن به نتیجه دلخواه می شد. از جمله عدم دسترسی به برخی از آثار وی. با تمام تلاشی که در این راه صورت پذیرفت نتوانستم آثار اولیه محمود (مول، دریا هنوز آرام است، بیهودگی) را بیا بیا بم و اطلاعاتی که درباره آنها را ته داده ام با استفاده از نقدهایی بود که بزرگانی در آثار و مقالات خود ذکر کرده بودند. تنها جوابی که توانستم برای جستجوهایم بیابم این است که به علت این که این مجموعه ها با هزینه خود نویسنده به چاپ رسیده و تعداد چاپ آنها محدود بوده است در بازار موجود نمی باشد. و همچنین در کتابخانه های معتبر نیز پس از مراجعه نسخه ای از آن آثار به دست نیامد.

از آنجا که اوضاع اجتماعی ایران در عصر محمود در رمانهایش واضح تر و کاملتر بیان شده است، مبنای کار خود را رمانهای وی قرار داده ولی از آثار کوتاه این نویسنده، از جمله: زائری زیر باران، دیدار، غریبه ها و پسرک بومی، قصه آشنا، از مسافرتاتب خال نیز غافل نمانده و در این پژوهش از آنها استفاده نمودیم.

در پایان باید معترف شوم که هر کاری بدون بازنگری و دقت نظر افراد متخصص به نتیجه دلخواه نمی رسد. بنده به سبب اینکه پیش از این در زمینه نقد و بررسی داستان تجربه ای نداشته ام، نمی توانم ادعا کنم که این پژوهش خالی از اشکال است. لذا از شما سروران ارجمند تقاضا دارم با دیده منت به آن بنگرید و با پیشنهادات ارزشمند خود مرا یاری نموده تا بتوانم به سوی افتخارات و موفقیت های بیشتر گام بردارم.

والسلام

فصل دوم

(احمد محمود)

۲-۱ درآمد

ادبیات به نوعی ریشه در جامعه دارد. نویسنده و شاعر در جامعه زندگی می کند و طبیعی است که رخدادها و جریان های اجتماعی بر او تأثیر می گذارد. بسیاری از این نویسندگان و شاعران به بیان واقعیت های اجتماع خود رو می آورند و خوانندگان را از راه آثار خود با جامعه ای که در آن زیسته اند آشنا می کنند.

در سرزمین ادب دوست ما، ایران، بسیاری از نویسندگان، نویسندگانی متعهد و ملتزم بوده اند و در برابر مسائل اجتماعی حساسیت نشان داده اند. یکی از این نویسندگان، احمد محمود می باشد. برای آشنایی بیشتر خوانندگان با این نویسنده، ابتدا به شرح مختصری درباره زندگی و آثار وی می پردازیم.

۲-۲ زندگی و احوال نویسنده

احمد محمود داستان نویس آشنای جنوب، روز چهارم دیماه ۱۳۱۰ در اهواز به دنیا آمد. پدر او حاج محمد علی اعطا نام داشت. البته نام خانوادگی اولیه آنان پهلوی بود ولی به خاطر انتخاب این نام فامیلی از طرف رضاخان، آنها مجبور شدند که نام اعطا را به جای پهلوی داشته باشند. وی در خانواده ای ۱۰ نفره متولد شد. پدرش معمار بود و دستمزد کمی داشت، بنابراین محمود از همان آغاز کودکی با این نحوه زندگی، یعنی زندگی در میان طبقه متوسط آشنا شد. و از ۱۲ سالگی به خاطر کمک به هزینه خانواده تابستانها کار می کرد. همین تجارب بعدها در رمانهای وی موجب شناخت بهتر از شخصیت هایی شد که به مشاغل کم در آمد اشتغال دارند. (دستغیب، ص ۱۲، ۱۳۷۸)

او در مرداد ۱۳۲۰ همراه پدرش عازم مشهد شد و در همین زمان بود که خبر حمله ارتش انگلستان به خوزستان و اهواز شنیده شد، یعنی آغاز جنگ جهانی دوم و ورود ارتش شوروی از شمال و انگلیس از جنوب به ایران. محمود پس از شهریور ماه ۱۳۲۰ مانند بسیاری از جوانان همسن و سالش وارد مسائل سیاسی شد و همین کشش به طرف احزاب، او را به گفته خودش از ادامه تحصیل بازداشت. او به حزب توده گرایش پیدا کرد و به جرم فعالیت سیاسی و سپس همبستگی با حزب توده در دهه سی زندانی شد. تجربه زندان بعدها در داستان "همسایه ها" و در سیمای شخصیت "خالد" ظهور یافت.

احمد محمود بعد از طی دوران زندان به اجبار وارد خدمت نظام وظیفه شد. او برای گریز از تلف شدن زمان و عمر به دانشکده افسری رو آورد تا هم شغلی داشته باشد و هم زمان را هدر ندهد ولی با توجه به روحیاتش با تعالیم دانشکده افسری سر ناسازگاری نهاد و بار دیگر در جریان ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ زندانی گردید و به لشکر دو زرهی اهواز منتقل شد. در این مکان محمود شاهد آمد و شد دستگیرشدگان و شکنجه و تیرباران افسران انقلابی بود، که بعدها خاطرات این دوران را در رمان "داستان یک شهر" بازگو کرد. چنانکه از این رمان استنباط می شود، ملاقات وی با دکتر فاطمی در همین زندان بود که به او درس پایداری آموخت.

مدتی بعد احمد و سه نفر دیگر را به زندان پادگان شیراز و بعد به زندان جهرم و لار فرستادند و در نهایت به

بندر لنگه تبعید شد. او در این تبعیدگاه داستان جذاب خود یعنی "داستان یک شهر" را پایه ریزی می کند و بعد بر اساس خاطرات حضورش در این شهر آنرا می نویسد. گفتنی است که احمد محمود در اولین دوران تبعید نخستین داستان خود یعنی رنج و امید را که بازگو کننده سرگذشتگی جوانان دهه سی بود نوشته که چاپ نشد. (دستغیب، ۱۳۷۸)

احمد محمود پس از اتمام دوران تبعید به اهواز برمیگردد اما می بیند دنیا عوض شده، تب سیاست فرو نشسته و مردم به فکر درآمد و کسب و کارند، دوستانش شور و شوق گذشته را ندارند و به فکر مبارزه نیستند. محمود که در این زمان ۲۷ ساله است و به دنبال کار می گردد به سختی و توسط دوستی به وزارت کشور معرفی می شود و به عنوان سرپرست حوزه عمرانی لرستان استخدام می شود. (دستغیب، ۱۳۷۸)

این زمان دوران دگردیسی جامعه فرا رسیده است، تاجاییکه بانک ها و شرکت ها شکل می گیرد و محمود هم بنا به شرایط شغلی اش تا سال ۱۳۳۹ در مأموریت از این روستا به آن روستا سفر می کند و تجربه کسب می کند و همین تجارب است که در آثارش ظهور و بروز پیدا می کند.

محمود پس از مدتی به دلایلی بیکار شده و دوباره به لطف همان دوست در شرکت "ایتال کنسولت" به عنوان کارشناس امور اجتماعی استخدام می شود و به جیرفت می رود و در آنجا به کارهای مربوط به عمران و کشاورزی مشغول می شود.

وی تا سال ۱۳۴۲ در جیرفت ماند و چهار سال نیز در بم و زاهدان گذراند. وظیفه او ایجاد تعاونی های مصرف در روستا بود ولی بعد از مدتی به دستور فرماندار که اجتماع روستاییان را مشکل ساز می خواند دست از کار کشید.

احمد محمود مشاغل دیگری را هم آزمود، مانند کار در شهرداری اهواز تا سال ۱۳۴۵، اشتغال در مرکز سازمان زنان ایران در تهران، نویسندگی برنامه رادیویی، کار در شرکت فروش هواپیمایی یک موتور کوچک شخصی سسنا (sesna)، کار در اداره رفاه و خدمات اجتماعی و سپس با عنوان قائم مقامی مدیر عامل مؤسسه تولید و پخش پوشاک شد. تا آنجا که در سال ۱۳۵۷ به خواست خود و بنا به دلایلی برای همیشه خانه نشین شد. (دستغیب، ۱۳۷۸)

محمود سرانجام بعد از سپری کردن دورانی پر از اتفاقات و هیجانات، دورانی آمیخته با اضطراب و انقلاب در روز جمعه (۱۲ مهر ۱۳۸۱) در سن ۷۳ سالگی پس از چند روز اغما در اثر بیماری ریوی در بیمارستان مهراد تهران از رنج زندگی رها شد و در آخر خود یعنی "مرد خاکستری" را نیمه تمام بر جا گذاشت و برای همیشه در امامزاده طاهر شهر کرج آرام گرفت. از این نویسنده نامدار چهار فرزند، دو پسر و دو دختر، به یادگار مانده است. (دستغیب، ۱۳۷۸، ص ۱۵)

۲-۳ آثار احمد محمود

داستان نویسنده آشنای ما کار ادبی خود را بین سال های ۱۳۳۳ تا ۱۳۳۶ با چاپ چند داستان کوتاه در مجله های تهران آغاز کرد. بعدها تعدادی از این داستان ها را در مجموعه ای به نام "مول" جمع و در ۵۰۰ نسخه چاپ کرد. اثر دیگرش به نام "دریا هنوز آرام است" در سال ۱۳۳۹ توسط کتاب فروشی گوتنبرگ در ۳۰۰ نسخه چاپ شد که فروش چندانی نداشت. مجموعه داستان "بیهودگی" را با هزینه خود در سال ۱۳۴۱ در چاپخانه امیر کبیر اهواز در ۵۰۰ نسخه چاپ نمود. "زائری زیر باران" نام اثر دیگری از محمود است که در ۱۳۴۶ به همت دوستانش در تهران چاپ شد. و کتاب "غریبه ها و پسرک بومی" را در سال ۱۳۵۰ توسط انتشارات بابک به چاپ رساند.

در مورد کارنامه رمان های احمد محمود باید گفت: ابتدا همسایه ها، یعنی معروفترین رمانش را در اهواز نوشته است ولی تحریر نهایی آن را در اردیبهشت ۱۳۴۵ به پایان برده است. گفتنی است محمود پس از آمدن به تهران، بخش هایی از این رمان را دستکاری کرد و به نام داستان کوتاه در مجله های فردوسی، پیام نوین، جنگ جنوب به چاپ سپرد. همین رمان را به سال ۱۳۵۲ بازنویسی کرد و بالاخره در سال ۱۳۵۳ توسط انتشارات امیرکبیر منتشر شد. رمان همسایه ها، از آنجا که که محتوایی سیاسی داشت به محض انتشار توقیف شد و تا سقوط رژیم شاهنشاهی اجازه نشر نیافت.

در سال ۱۳۶۰ "داستان یک شهر" توسط انتشارات امیر کبیر چاپ شد و نشر نو آن را تجدید چاپ کرد ولی مجوز ورود به بازار نیافت تا آنکه در سال ۱۳۷۲ توسط انتشارات معین بعد از ۱۰ سال به چاپ رسید.

"زمین سوخته" رمان دیگری از محمود است که در آن به حوادث جنگ تحمیلی عراق علیه ایران اشاره شده است و در ۱۳۶۱ توسط نشر نو به چاپ رسید. رمان حجیم "مدار صفر درجه" کار دیگری از احمد محمود است که در سال ۱۳۷۲ به چاپ رسید. از دیگر رمان های او "آدم زنده" است که به گفته خود نویسنده ترجمه ایست از کتاب آدم زنده اثر ممدوح بن عاطل ابونزال. (آدم زنده، ۱۳۷۶، ص ۶)

آخرین رمان احمد محمود که تفاوت چشمگیری با دیگر آثار او دارد، "درخت انجیر معابد" نام دارد که در سال ۱۳۷۹ به چاپ رسیده است. متأسفانه رمان "مرد خاکستری" او ناتمام باقی ماند و عمر محمود فرصتی برای اتمام آن نداد.

از مجموعه داستان های کوتاه وی می توان به: دیدار (۱۳۶۹) قصه آشنا (۱۳۷۰) واز مسافر تا تب خال که گزیده ای از داستان های چاپ شده او از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۵۳ می باشد اشاره کرد. از محمود دو فیلم نامه هم بر جای مانده است با نام های "پسران والا" و "میدان خاکی".

شماری از آثار وی به زبان های آلمانی، روسی، انگلیسی و فرانسه ترجمه شده است. (دستغیب، ۱۳۷۸)

۴-۲ موضوع داستان های احمد محمود

از رصد مجموعه آثار نویسنده چنین بر می آید که وی تجربه نویسندگی را از داستان کوتاه آغاز کرده و سپس این استعداد را در مسیر خلق رمان ها ادامه داده است.

تمام آثار محمود به موازات تاریخ تحول سیاسی و اجتماعی ایران نوشته شده است. چنانکه داستان های اولیه او بر حول محور جنگ جهانی دوم (۱۳۲۰) و مشکلات ناشی از آن می چرخد (غریبه ها و پسرک بومی). سپس رمان "همسایه ها" بر پایه اوضاع قبل از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ یعنی ملی شدن نفت و حضور دکتر محمد مصدق و مسائل مربوط به آن زمان خلق می شود. همچنین "داستان یک شهر" نیز روزگار بعد از کودتا و بگیر و ببند های پس از آن را بازگو می کند و داستان "بازگشت" دوران پس از تبعید مخالفان رژیم و تحول جامعه و مردم آن زمان را مطرح می کند. در "مدار صفر درجه" هم به بازگویی وقایع در آستانه انقلاب اسلامی و چگونگی سقوط رژیم سابق و مبارزات مردم برای آزادی می پردازد.

همه این آثار گویی هدف و خط مشی مشخصی را دنبال می کنند و در آن نگاه نویسنده به مشکلات مردم در دوره های مختلف است و مسایلی از قبیل: اعتیاد، فقر، فساد، خودفروشی و قاچاق - نکاتی که آشکار و پنهان مردم و جامعه با آنها درگیرند - در زیر ذره بین نویسنده قرار دارد.

محمود نویسنده ای مردمی است. او که خود از دوران کودکی با فقر آشنا بوده، فضای اندوهناک محصول فقر را به شیوه ای بسیار اثر گذار بیان می کند. محمود با دقت در زندگی همشهریان و همینطور مردم روستاها و شهرهایی که در آنجاها زیسته است، با بازسازی و تصویر زندگی آنها به تنقید مناسبات اقتصادی و سیاسی جامعه در زمانهای مختلف می پردازد. او از عهده تصویر درد هاورنج های مردم، چون مهاجرت روستاییان به شهر و همچنین جستجوی کار در کشورهای حوزه خلیج فارس و دربه دری های حاصل از آن، ظلم و ستم تحمیل شده بر مردم جامعه، شکنجه نمودن فعالان سیاسی، ناکامی های انسان در رسیدن به آرزوهایش و ترسیم بی عدالتی ها در جامعه خویش، به خوبی و به نحوی هنرمندانه برآمده است.

"احمد محمود مشاهده گر پر قدرت جنوب، روستاییان از زمین کنده شده ای را تصویر کرد که در شهر ها قربانی صنعت وابسته می شوند. کپرنشین ها، کارگران نفت و کشاورزانی که به انبوه بیکاران شهرها می پیوندند و حلبی آبادها را بر پا می کنند، جای ویژه ای در آثار محمود دارند." (میر عابدینی، ۱۳۸۶، ص ۵۶۶)

محمود در چند داستان از مجموعه پسرک بومی به مضمون های تمثیلی پرداخته اما توفیق چندانی نیافته است. در داستان هایی چون "چشم انداز"، خفقان نفسگیر سال های ۱۳۵۰ و آرزوی دگرگونی وضعیت اجتماعی به شیوه افسانه های علمی-تخیلی و داستان های پوچی بیان می شود. (میر عابدینی، ۱۳۸۶)

۵-۲ زبان در آثار احمد محمود

مکان داستان های محمود سرزمین داغ جنوب است. جایی که مردمی قانع، صمیمی، و خونگرم در خود

دارد چون مکان وقوع داستان ها این منطقه است، انتظار خواننده بر آن است که در قصه ها ی محمود با واژگان، تکیه کلام و اصطلاحات محلی روبه رو شود. حال آنکه این انتظار بیهوده است. بلکه با دقت در عبارات و انشای احمد محمود می شود فهمید که بیشتر در نحوه قرار گرفتن کلمات در کنار هم که در ادای جملات اثر دارد، جال و هوای جنوب ایران به مشام می رسد.

زبان داستان های او واقعی است. یعنی زبان با ذهن شخصیت ها هماهنگی دارد. همانطور که می دانیم هر شخصیت تیپیک، زبان مخصوص و مناسب خود را دارد. زبان پدر خالد در همسایه ها با محمد مکانیک تفاوت دارد همان گونه که ذهنیات آن دو با هم متفاوت است. محمود از این ویژگی به خوبی آگاه است و آن را می توان در گفتگوی اشخاص داستانی او نظیر خالد، شهری، پندار، دکتر، بلور، آفاق، صنم (همسایه ها) یارولی، نوذر، باران، حاج آقا عطار، استاد مبارک خیاط، برزو، اسدموتوری (مدار صفر درجه)، فرامرزان، تاج الملوک، حسن جان، علمدار پنجم (درخت انجیر معابد)، و... ملاحظه کرد.

شیوه محمود در انتقال لحن ادای جملات به نوعی تجربه شخصی اوست. مثل باران، که بارانان می نویسند و هدفش انتقال این کشش هنگام فریاد زدن اسم باران است و حالات روانی گوینده این لغت را به خواننده القا می کند او به جای اینکه بگوید "با صدای کشیده فریاد زد باران"، می نویسد "بارانان". او خود معتقد است که: "باید بار اطلاعاتی و احساسی آواها، حرکات اندام ها و آهنگ گفتار را به زبان نوشتاری بدل کرد." (گلستان، ۱۳۸۳، ص ۲۸)

او بیشتر از بافت لهجه جنوب استفاده کرده است نه لفظ لغت در لهجه جنوب. بیشتر لغاتی را که محمود در داستانهایش استفاده کرده جهت انتقال معنی به خواننده است و دیگر اینکه لغت به راحتی تلفظ شود. از این رو می بینیم که لغات ریشه فارسی دارند و لغات مجرد در این لهجه که بومیان منطقه معنی آن را می دانند بسیار محدود به کار برده است. مثل لغت "ملفا" که همان "مرو" در زبان فارسی است ولی در جنوب به این شکل تلفظ می شود و در مناطق دیگر از کشور ممکن است نا آشنا باشد. (گلستان، ۱۳۸۳)

با آنکه احمد محمود را داستان نویس جنوب ایران می نامند، در آثارش بسامد واژگان بومی پایین است و جز در اشعاری که بنا به ضرورت داستان با لهجه خاص بندر نشینان جنوب کشور آورده است، در آثارش زبان بومی آنگونه که باید منعکس نشده است.

۲-۶ مکان در آثار محمود

به گفته روبر اسکار پیت، تولید ادبی نویسنده بر می‌گردد به پایگاه اجتماعی اش، به حیثیت شغلی اش، به تصویر او در ذهن طبقات اجتماعی، به اقوامی که آثار وی را می‌خوانند و به تأثیری که این اقوام از آن می‌پذیرند. از دید این نویسنده جامعه شناسی ادبیات، جامعه شناسی مفاهیمی مانند قدرت سیاسی و اقتدار خانوادگی و ارزشهای اخلاقی است، مادیگری و خان سالاری و آرمان خواهی است. خدمت و خیانت، شجاعت و بلاهت، ایثارگری و عوام فریبی و صدها مفهوم دیگر است. او معتقد است که برای مشخص کردن جایگاه نویسنده در جامعه گویا اولین اقدام لازم کسب اطلاع از اصل و منشأ اوست. (اسکارپیت، ۱۹۱۸)

باتوجه به اینکه مبنای کار ما در انجام این رساله کتاب جامعه شناسی روبر اسکارپیت بوده است بنابراین در ابتدایه بررسی خاستگاه مکانی احمد محمود می‌پردازیم.

جغرافیای داستان های محمود جنوب ایران است. محمود معتقد است که: "هر نویسنده تا دوران پیری از روزگار کودکی و جوانی تغذیه می‌کند". (گلستان، ۱۳۸۳) کودکی و جوانی او در خوزستان گذشته است. صنعت نفت و کشمکش های مربوط به آن، مهاجرت های اجباری و اختیاری، ورود صنعت و کشاورزی و همچنین ساکنان مختلف آن، که از سرتاسر کشور و بهتر بگوییم از سرتاسر دنیا در آن جمع شده اند، این منطقه را سرشار از رویدادهای بزرگ کرده است و احمد محمود در دورانی از زندگی خود آنها را تجربه نموده است.

احمد محمود در مکانی و در میان افرادی زیسته که از ابتدایی ترین حقوقشان، از داشتن شغل آبرومندانه، داشتن مکانی امن به نام سرپناه و از حقوق طبیعی در یک جامعه محروم بوده اند و برای به دست آوردن لقمه نانی تن به خواری های بسنیاری سپرده اند. شناخت دقیق او از زندگی صیادان جنوب و کارگران صنایع نفت و دغدغه های ذهنی ساکنان جنوب، چه آنها که بیکار هستند و چه کسانی که با حداقل درآمد زندگی می‌کنند، نشان دهنده تسلط وی در آشنایی با نحوه زندگی مردم زادگاهش است.

مکان داستان بیانگر فرهنگ، سنت و باور های مردم آن است و احمد محمود جنوب را به عنوان ظرف رخدادهای داستان هایش انتخاب نموده است. جایی متفاوت که مردمی با سلیق و علایقی متفاوت با دیگر جاهای ایران دارد. سرزمین عطشناک و تشنه جنوب، سرزمین آفتاب تابان و داغ با مردمانی خونگرم. محمود در این محیط به دنیا آمد و با مردم آن آشنایی کافی پیدا کرد. خصلت های خوب و بدشان را شناخت و بعدها در ساختن شخصیت های داستانی اش از آنها استفاده کرد. با داستان هایی چون (غریبه ها، پسرک بومی، بندر، آسمان آبی دز) می‌توان محمود را از توصیفگران زندگی تب آلود منطقه جنوب دانست.

محل وقوع داستان بسیار اهمیت دارد. ابراهیم یونسی در کتاب خود برای محیط داستان تعریفی ارائه داده است که مناسب استدلال ماست. او می‌گوید: "وقایع در خلأ روی نمی‌دهد. مکان و محیطی باید که داستان در آن واقع شود. محل وقوع داستان را محیط داستان می‌گویند" (یونسی، ۱۳۶۵، ص ۳۰). احمد محمود در آثارش از محیطی کاملاً بومی استفاده کرده است. عناصری زیبا و جذاب چون دز، آفتاب، نخلستان، لنج ها و کشتی ها، و حتی توفان های

سهمگین و کوسه های گرسنه سازنده فضای داستان های این نویسنده هستند و این عناصر واقعی هستند و در واقعیت نیز با ساکنان بندر پیوند خورده اند.

احمد محمود به این عنصر مهم داستان، یعنی محیط توجه داشته است. او در آثارش به بیان جزئی عناصر تشکیل دهنده محیط پرداخته است. او با توصیف جزئی و دقیق اشیاء و طبیعت و اجزای صحنه های مختلف داستان هایش، به خواننده کمک می کند خود را با محیط موجود در آن داستان هماهنگ سازد و تجسم صحنه داستان برای او راحت تر صورت پذیرد. به عنوان مثال نگاه کنید به توصیف او از شکنجه گاه "اتاق مربع است. دیوارهای سفید است. اصلاً پنجره ندارد. در آهنی یکپارچه و سیاه است. تو سقف بلند اتاق یک هواخور هست به اندازه یک بشقاب. دورتر از هواخور یک قلاب آهنی هست سه کنج اتاق یک شکاف هست. سر می کشم و نگاه می کنم. یک چاهک رو باز است که پر است از کثافت و مگس " (همسایه ها، ص ۳۱۳)

این توصیف های دقیق در دیگر آثارش هم به چشم می خورد. در داستان یک شهر با توصیف بندری کوچک به نام بندر لنگه، در درخت انجیر معابد با توصیف عمارت کلاه فرنگی و اطراف آن، در همسایه ها با توصیف اتاق ها و مکان زندگی، در مدار صفر درجه با توصیف سلمانی و مغازه های اطراف آن و همینطور توصیف جزء به جزء سایر مکان ها در دیگر آثارش می توان نهایت توجه او را به این عنصر داستان آشکارا ملاحظه کرد.

۲-۷ شخصیت هادر آثار محمود

" آدم هایی که نویسندگان بزرگ رئالیست آفریده اند همین که بر صحنه کتاب پا می گذارند زندگی مستقلی که از دایره اراده نویسنده بیرون است شروع می کنند. آمدن و رفتنشان، رنج ها و شادی هایشان و سخن کوتاه سرنوشت ایشان به اراده نویسنده تعیین نمی شود، بلکه همه ناشی از تأثیرات متقابل مابین خصوصیات روحی آنان و شرایط محیطی است که نویسنده ایشان را در آن جای داده است." (پرهام، ۱۳۳۴، ص ۵۴)

در آثار احمد محمود با شناخت خالد و باران و نوذرو فرامرز آذرپاد، شاسب، بلور خانم و شریفه و خورشید کلاه و قدم و گروه بان مرادی و دیگر اشخاص داستان هایش، می توانیم به ملموس بودن آن ها در جامعه پی ببریم. این آدم ها جزو واقعیت های جامعه نویسنده هستند که در جامعه خواننده نیز مشابه آنها بسیار به چشم می خورد و مختص یک زمان نیستند. این شخصیت ها به انتخاب محمود به میدان نیامده اند بلکه از قبل وجود داشته اند و محمود فقط آنها را برجسته تر نموده است. او آدمهای داستانهایش را خوب می شناسد. به گفته خودش "من فکر می کنم اگر نویسنده، آدم های داستانش را شناسد یک جایی لنگ خواهد زد" او الگوی این اشخاص را در زندگی اش دیده است و می گوید: "اگر الگوی واقعی او در زندگی، داستان را بخواند شاید گاهی متوجه شود که با این آدم قرابت هایی دارد." (گلستان، ۱۳۸۳، ص ۱۰)